

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ЈЕЗИЦИ И КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ

IV/2

Тематски зборник

Нови Сад, 2015

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ

60 ГОДИНА ШИРИМО ЗНАЊЕ!

JEZICI I KULTURE U VREMENU I PROSTORU IV
JEZICI I KULTURE U VREMENU I PROSTORU IV
LANGUES ET CULTURES DANS LE TEMPS ET DANS L'ESPACE IV
LANGUAGES AND CULTURES IN TIME AND SPACE IV
ЈАЗИКИ И КУЛТУРИ У ЧАСУ И ПРОСТОРИЈУ IV
ЈАЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ ВО ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ IV
JAZYKY A KULTÚRY V PRIESTORE A ČASE IV
LINGUE E CULTURE NEL TEMPO E NELLO SPAZIO IV
LENGUAS Y CULTURAS EN TIEMPO Y ESPACIO IV
LIMBI ȘI CULTURI ÎN TIMP ȘI SPAȚIU IV
NYELVEK ÉS KULTÚRÁK IDŐBEN ÉS TÉRBEN IV

Уреднице

Проф. др Снежана Гудурић

Проф. др Марија Стефановић

Издавач:

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ

За издавача

Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш

Академски одбор:

Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш

Проф. др Снежана Гудурић

Проф. др Твртко Прћић

Проф. др Владислава Гордић Петковић

Проф. др Едита Андрић

Проф. др Драгана Дробњак

Доц. др Јагода Гранић

Проф. др Октавија Неделку

Проф. др Давиде Астори

Проф. др Жан-Пол Мејер

Проф. др Михај Радан

Рецензенти Зборника:

Проф. др Ђорђијана Лунгу Бадја, Западни универзитет у Темишвару, Румунија

Проф. др Чедомир Стојменовић, Универзитет Св. Кирил и Методиј у Скопљу, Македонија

Проф. др Драган Коковић, Универзитет у Новом Саду, Србија

Штампање Зборника помогао је Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој
АП Војводине.

ISBN 978-86-6065-325-5

У Зборнику су штампани изабрани радови изложени на конференцији *Језици и културе у времену и простору 4*, одржаној на Филозофском факултету у Новом Саду 22.11.2014. у оквиру истоименог Пројекта Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије, бр. 178002.

Рецензенти појединачних радова:

Georgeta Rața (BUASVM, Темишвар, Румунија), Михај Н. Радан (Западни универзитет у Темишвару, Румунија), Davide Astori (Универзитет у Парми, Италија), Octavia Nedelku (Универзитет у Букурешту, Румунија), Adriana Stoichitoiu Ichim (Универзитет у Букурешту, Румунија), Ksenija Djordjevic Léonard (Универзитет Пол-Валери, Монпелје, Француска), Весна Килибарда (Универзитет Црне Горе, Црна Гора), Игор Лакић (Универзитет Црне Горе, Црна Гора), Далибор Солдатић (Универзитет у Београду), Душка Кликовац (Универзитет у Београду), Јелена Филиповић (Универзитет у Београду), Ана Вујовић (Универзитет у Београду), Ана Елаковић-Ненадовић (Универзитет у Београду), Катарина Митровић (Универзитет у Београду), Зорка Кашић (Универзитет у Београду), Весна Половина (Универзитет у Београду), Гордана Терић (Универзитет у Београду), Жељко Ђурић (Универзитет у Београду), Надежда Силашки (Универзитет у Београду), Татјана Ђуровић (Универзитет у Београду), Јулијана Вучо (Универзитет у Београду), Татјана Шотра (Универзитет у Београду), Милена Јовановић (Универзитет у Београду), Татјана Самарџија-Грек (Универзитет у Београду), Предраг Мутавџић (Универзитет у Београду), Веран Станојевић (Универзитет у Београду), Милица Винавер Ковић (Универзитет у Београду), Минерва Трајловић-Кондан (Универзитет у Београду), Станислав Станковић (Институт за српски језик САНУ, Београд), Радивоје Младеновић (Универзитет у Крагујевцу), Анђелка Пејовић (Универзитет у Крагујевцу), Тијана Ашић (Универзитет у Крагујевцу), Слободанка Китић (Државни универзитет у Новом Пазару), Весна Лопичић (Универзитет у Нишу), Владимир Јовановић (Универзитет у Нишу), Татјана Пауновић (Универзитет у Нишу), Биљана Мишић-Илић (Универзитет у Нишу), Милена Костић (Универзитет у Нишу), Селена Станковић (Универзитет у Нишу), Вера Васић (Универзитет у Новом Саду), Свенка Савић (Универзитет у Новом Саду), Твртко Прћић (Универзитет у Новом Саду), Дубравка Валић Недељковић (Универзитет у Новом Саду), Владислава Гордић Петковић (Универзитет у Новом Саду), Едита Андрић (Универзитет у Новом Саду), Љиљана Недељков (Универзитет у Новом Саду), Душанка Звекић Душановић (Универзитет у Новом Саду), Марија Стефановић (Универзитет у Новом Саду), Зоран Пауновић (Универзитет у Београду и Универзитет у Новом Саду), Маја Марковић (Универзитет у Новом Саду), Ивана Ђурић Пауновић (Универзитет у Новом Саду), Николина Зобеница (Универзитет у Новом Саду), Диана Поповић (Универзитет у Новом Саду), Олга Панић Кавгић (Универзитет у Новом Саду), Соња Филиповић Ковачевић (Универзитет у Новом Саду), Кристина Драговић (Универзитет у Новом Саду), Драгана Дробњак (Универзитет у Новом Саду), Миливој Алановић (Универзитет у Новом Саду), Ксенија Шуловић (Универзитет у Новом Саду), Кристијан Екер (Универзитет у Новом Саду), Татјана Ђурин (Универзитет у Новом Саду), Љубица Влаховић (Универзитет у Новом Саду), Дојчил Војводић (Универзитет у Новом Саду), Биљана Радић Бојанић (Универзитет у Новом Саду), Жарко Бошњакловић (Универзитет у Новом Саду), Сабина Халупка Решетар (Универзитет у Новом Саду), Вирђинија Поповић (Универзитет у Новом Саду), Борис Стојковски (Универзитет у Новом Саду), Мирјана Стефановић

(Универзитет у Новом Саду), Бојана Стојановић Пантовић (Универзитет у Новом Саду), Владимир Гвозден (Универзитет у Новом Саду), Тамара Валчић-Булић (Универзитет у Новом Саду), Ифигенија Радуловић (Универзитет у Новом Саду), Снежана Вукадиновић, (Универзитет у Новом Саду), Ђура Харди (Универзитет у Новом Саду), Мира Милић, (Универзитет у Новом Саду), Александра Смирнов-Бркић, (Универзитет у Новом Саду), Драгана Поповић (Универзитет у Новом Саду), Милан Ајџановић (Универзитет у Новом Саду), Наташа Ајџановић (Универзитет у Новом Саду), Јасмина Дражић (Универзитет у Новом Саду), Сања Кример-Габоровић (Универзитет у Новом Саду), Борислава Ераковић (Универзитет у Новом Саду), Марина Курешевић (Универзитет у Новом Саду), Ана Марић (Универзитет у Новом Саду), Жељко Милановић (Универзитет у Новом Саду), Наташа Миливојевић (Универзитет у Новом Саду), Владислава Ружић (Универзитет у Новом Саду), Гордана Штасни (Универзитет у Новом Саду), Светлана Томин (Универзитет у Новом Саду), Душанка Вујовић (Универзитет у Новом Саду), Мирослав Дудок (Универзитет у Новом Саду), Гордана Ристић (Универзитет у Новом Саду), Александра Изгарјан (Универзитет у Новом Саду), Радмила Бодрич (Универзитет у Новом Саду).

О ПРЕФИКСИРАНИМ ГЛАГОЛИМА СА ЗНАЧЕЊЕМ ЗАДОВОЉЕЊА ПОТРЕБЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Префиксираним глаголима задовољења потребе, за које је на формалном плану карактеристична појава префикса *из-* или *на-* у комбинацији са постформантом *се*, у овом раду прилазимо из угла когнитивне лингвистике. Аналитички модел који користимо развијен је на основу Фоконијеове и Тарнерове теорије појмовне интеграције. Један улазни простор представља одговарајућа сликовна схема – у овом случају то је УЗРОКОВАНИ ИЗЛАЗАК (за глаголе са префиксом *из-*), односно КУМУЛАЦИЈА (као сложена варијанта схеме КОНТАКТА, за глаголе са префиксом *на-*). Други улазни простор јесте имперфективна појмовна структура која одговара основи. Анализа је показала да се код глагола задовољења физиолошке потребе за избацивањем материје и физиолошке потребе за кумулацијом материје, може говорити о директној аналошкој интеграцији улазних структура. У случају физиолошке потребе за спавањем и имперфективних глагола који не означавају физиолошке потребе (*читати*, *јахати* и сл.) уочава се структурна несиметричност улазних простора, која се разрешава побуђивањем латентних елемената у УП2 (ПОТРЕБА, ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА, МЕНТАЛНИ СВЕТ ТРАЈЕКТОРА). Резултат интеграције је тада метафорички: или се ПОТРЕБА концептуализује као ТРАЈЕКТОР који је избачен из МЕНТАЛНОГ СВЕТА АГЕНСА (*испавати се*, *изуживати се*) или се ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА концептуализује као ОБЈЕКАТ КУМУЛАЦИЈЕ, који је кумулиран у МЕНТАЛНОМ СВЕТУ АГЕНСА у довољној мери (*наспавати се*, *наплесати се*). Постформант *се* појављује се тек у бленди, као индикатор референцијалне истости појмова на номинативном и акузативном месту (агенс – агенсова унутрашњост / агенсов ментални свет). У том светлу размотрено је и питање може ли се о глаголима задовољења говорити као о продуктима циркумфикације.

Кључне речи: префикс *на-*, префикс *из-*, сликовне схеме, појмовна интеграција, циркумфикација

1. УВОД

У овом раду бавићемо се глаголима који означавају перфективни фокус у сценарију потребе – њено задовољење. У досадашњој србистичкој и кроатистичкој дериватолошкој литератури они нису препознати као засебна семантичка и деривациона група већ су, обично, прикључивани неком већем скупу. Ипак, разлога за њихово засебно проучавање има и на семантичком и на формалном плану. У актуелним домаћим речницима ти глаголи се дефинишу, не баш доследно, по обрасцу „задовољити потребу за радњом мотивног глагола“¹. Са обличке стране, реч је о глаголима који имају обавезни постформант *се* и префикс *на-* или *из-*: *наспавати се*, *наплесати се*, *изиграти се*, *истрчати се*. Посебну групу чине глаголи као *прејести се*, код којих префикс уноси значење ексцесивности у задовољењу, и њима се у овом раду нећемо бавити².

* Овај рад настао је у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ Како ови глаголи нису, као семантичка класа, до сада подробније истраживани, јасно је због чега примена овог лексикографског обрасца није тако доследна. Неки од глагола који означавају задовољење потребе дефинисани су скретањем фокуса са димензије агенсовог задовољења на димензију времена, као „много или довољно вршити радњу мотивног глагола“ или „провести дуже времена вршећи радњу мотивног глагола“ (в., нпр., дефиницију гл. *натрчати се* и *наспаћати се* у РСАНУ). Задовољење потребе, поред тога, није у лексикографској пракси често раздвојено од значења засићења, о чему ћемо писати касније.

² О глаголима као *прејести* в. чланак „Префиксација и метафоричка појмовна интеграција на примеру глаголског префикса *пре-*“, Миљковић (2015). Реч је о малом броју лексикографски потврђених глагола (*прејести се*,

Глаголе из ове групе А. Белић (2000)³ помиње пишући о глаголској дијатези, у занимљивој категорији глагола који „граматичарима ствара[ју] нарочитих тешкоћа“ (Белић 2000: 264). Белић те глаголе разврстава само према префиксима, не расправљајући о могућим семантичким поделама. Он каже: „Нема сумње да су [...] од прелазних са објектом постали непрелазни са субјектовим објектом: *напити кога : напити се* [...] Извесни број глагола (вероватно већ у прасл. језику) ове врсте послужио је као образац свима осталим, па су добили ово значење“ (Белић 2000: 264). Проблем глагола као *налудовати се*, *искарати се*, *испавати се* – код којих не постоји одговарајући прелазни глагол без форманта *се*, Белић, очигледно објашњава аналогijом. Ипак, остаје довољно јасно шта се сматра заједничким значењем свих глаголских подгрупа које ту наводи (ту су још и глаголи као *разиграти се*, *залетети се*, *уходити се*). Представљајући значења глаголског префикса *на-*, глаголе као *набрати* и *најести се* Белић сврстава у исту групу, не истичући чак ни њихову формалну разлику. По њему, ти глаголи означавају „потпуност или облиност радње или чак резултативност“ (Белић 2000: 202)⁴. У одељку о префиксу *из-* Белић уопште не помиње глаголе као *испавати се* (Белић 2000: 202).

Са друге стране, М. Стевановић у првом тому своје граматике, у одељку о префиксу *из-*, говори о глаголима „са повратном речцом *се*“ који значе „извршити радњу у довољној количини“, наводећи примере: *извикати се*, *испавати се*, *искупати се*, *изодмарати се* (Стевановић 1970: 437). Слично се одређују и глаголи као *најести се*, *нагледати се*, *науживати се*, *начекати се*, који, према Стевановићу, значе „заситити се вршењем радње основног глагола“ и заједно са глаголим без форманта *се* (*набрати*, *накупити*) припадају семантичкој класи глагола са префиксом *на-* дефинисаној као „извршити на нечему радњу у довољној мери“ (Стевановић 1970: 438).

У својој студији о глаголском виду и семантичким класама глагола Ђ. Грубор (1953) разликује глаголе радње и бивања, које назива развојним (или Р-глаголима), и глаголе стања (које назива С-глаголима). Као посебну категорију Р-глагола, Грубор наводи тзв. *сативне глаголе*. Сви они, каже овај аутор, имају префикс *на-* и повратну заменицу, а означавају да је „*izvršeno radnje* *onoliko koliko je dosta subjektu*“ (Грубор 1953: 38). Овај аутор истиче да формант *се*, који назива повратном заменицом, упућује на субјективност сативних глагола, разликујући их од објективне завршености: „*radnja je možda i završena, kad se neko nje naradio, a možda i nije završena*“ (Грубор 1953: 39).

Пишући о префиксима и Клајн у првом тому своје „Творбе речи у српском језику“ (2002) користи термин *сативност*, у значењу извршења у довољној мери. Међу сативним глаголима са префиксом *из-*, Клајн издваја и глаголе *задовољења потребе* (*испавати се*, *извикати се*, *исплакати се*) (Клајн 2002: 255). Поред њих, сативни су и они који упућују на „вршење до краја, колико је могуће“ (*исписати*, *ишарати*, *искитити*). Што се префикса *на-* тиче, Клајн ту не употребљава појам *задовољење потребе*, а решење које код њега налазимо готово је исто као Стевановићево. Глаголе као *набрати*, *накупити* и *наспавати се*, *наживети се* овај аутор приказује као две подгрупе унутар заједничке класе – први значе вршење у приличној мери, док друге одређује као „јачу сативност, у смислу ’до миле воље’, ’до крајњих граница’ (Клајн 2002: 258). Остаје нејасно због чега су под истим значењем обједињени и глаголи који упућују на „започету или само мањим делом остварену радњу“, као *начути*, *назрети*, *нагрести*.

Ни у Бабићевој (2002) дериватолошкој монографији, када је реч о глаголима који нас овде занимају, стање није другачије. Код значења префикса *на-* Бабић, слично као и Белић, у оквиру прве значењске групе „*izvršenje radnje osnovnoga glagola u velikoj mери*“ уопште не одваја глаголе са формантом *се* и оне без њега – ту су и *нагледати се* и *накрасти* (Бабић 2002: 540). Значење које

превечерати се, *преждерати се*), који би се, будући да се од својих *на-* еквивалената разликују само по значењу ексцесивности, могли објаснити и транспрефиксацијом (о појму в. Драгићевић (2013)).

³ Мислимо на Белићева предавања *Синтакса српскохрватског језика* из 1931. године, која су објављена у 14. тому његових изабраних дела 2000. године.

⁴ Реч је о Белићевим предавањима *Савремени српскохрватски језика, други део: наука о грађењу речи*, из 1949, која су, такође, прештампана у 14. тому његових изабраних дела 2000. године.

препознаје код глагола као *исплакати се*, *избљувати се*, *истрезнити се* јесте „*radnja se izvršila koliko se može*“ (Бабић 2002: 540).

У овом кратком прегледу види се да посезање за уопштеним семантичким класификацијама у традиционалној српско-хрватској дериватологији оставља у сенци занимљиве и недовољно истражене семантичко-деривационе класе глагола. Глаголи задовољења потребе (*најести се*, *наставати се*, *исплакати се*) у таквим поделама мешају се са глаголима засићења (*начекати се*) и промене стања (*истрезнити се*), од којих се семантички разликују, али и са глаголима кумулације (*набрати*, *накуповати*), од којих се разликују и семантички и формално. Добар тест за разграничење ових глагола јесте управо постојање импликације потребе – док *Марко се најео трешања* подразумева да су се Марку током вршења радње трешње заиста јеле, из исказа *Марко се начекао* не закључујемо да се Марку чекало; слично, *Марко је набрао цвеће* не казује нам ништа о томе да ли се Марку цвеће брало, али *Марко се набрао цвећа* подразумева да је Марко задовољио потребу за брањем цвећа. Са сценаријом потребе, видимо, повезана је и специфична безлична имперфективна конструкција: *Марку се спава*, *Марку се једу трешње*. У том смислу, сценарио потребе је одличан пример различитог начина граматикализације имперфективног и перфективног профила. Док се имперфективни профил кодира аналитички – на нивоу синтаксе, перфективни је кодиран синтетички, на нивоу глаголске творбе.

Каква је пак то творба? Ако је реч о префиксацији, какав статус има постформан *се*? Може ли се говорити о циркумфиксу – дисконтинуираном форманту *на... се* и *из... се*? Д. Шипка у „Глосару творбених форманата“ као одредницу, дакле као посебан творбени формант, издваја НА[ГЛАГОЛ] СЕ, дефинишући његово значење као „X-ovati u dovoljnoj meri“ (Шипка 2003: 116). Ипак, Шипка не наводи и формант ИЗ[ГЛАГОЛ] СЕ са истим значењем – и у индексу по значењима одредница „X-ovati u dovoljnoj meri“ повезана је само са формантом НА[ГЛАГОЛ] СЕ (Шипка 2003: 191). Пишући о том термину, Ј. Матијашевић се дотакла и Шипкиног циркумфикса *на... се*, закључујући: „иако ово звучи примамљиво и као паралела руском „ся/съ“, ипак сматрамо да ту још треба дораде, па за овај пут дато питање остављамо без коментара“ (Матијашевић 2009: 323). Ни Б. Ћорић у чланку „О циркумфиксима и циркумфиксацији у српској творби речи“ не разматра питање могућег циркумфикса са префиксом и постформантом *се* (Ћорић 2014). Значење задовољења потребе заиста обезбеђује семантичку подлогу за обједињавање префикса и постформанта у један афикс, али такво одређење без додатних доказа имплицира да *набрати се цвећа* и *набрати цвеће/цвећа* нису у директној творбеној вези⁵. У том смислу, можемо констатовати да у литератури још увек није пружено довољно аргумената за прихватање или одбацивање циркумфиксације као деривационог процеса којим настају глаголи задовољења потребе, па ћемо се том питању вратити у закључним разматрањима.

Глаголима задовољења потребе овде ћемо прићи из когнитивнолингвистичког угла. Грађа је ексцерпирана из једнотомног *Речника српског језика* Матице српске (РСЈ), уз консултовање Академијиног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ). Како ови речници не бележе вулгарне речи (међу којима има и оних које припадају глаголима задовољења потребе), коришћен је и *Речник опсцених речи и израза* Д. Шипке.

Аналитички модел који ћемо користити развијен је на основу теорије менталних простора и појмовне интеграције Жила Фоконијеа и Марка Тарнера (в. Фоконије, Тарнер 2002). Један од основних постулата њихове теорије, као и когнитивне лингвистике уопште, јесте то да је функција језичког знака покретање одговарајућих мисаоних процеса, односно да језичка структура одсликава појмовну (в., нпр., Фоконије 1997: 40). У том смислу, формална структура префиксираних глагола који означавају *остварења*⁶ омогућава нам да их анализирамо као појмовне амал-

⁵ Ако је реч о циркумфиксу *на... се*, творбени процес би текао овако: *брати цвеће* → *на-брати се цвећа*, из чега следи да *набрати се цвећа* није изведено од *набрати цвеће*.

⁶ Реч је о термину из данас класичне Вендлерове поделе глаголских ситуација – *accomplishment*, за који је у домаћој литератури одомаћен превод *остварење* (Новаков 2005). Остварења су перфективна и подразумевају претходно вршење радње.

гаме: један улазни простор у таквој анализи била би сликовна схема – на коју упућује сам префикс, док би други представљао имперфективну структуру у истом појмовном домену. Сливовна схема доноси уопштени образац који се попуњава конкретнијим појмовним садржајем – она је, да тако кажемо, појмовни калуп у који се учитава ментална представа вршења одређене радње. На пример, ментална представа СКОЧИТИ не казује, сама за себе, ништа о природи просторног оријентира, која се одређује тек укључивањем уопштенијег обрасца сликовне схеме, што се језички одражава или употребом предлога (*Скочио је ПРЕКО нечега*, *Скочио је У нешто*, *Скочио је ИЗ нечега*) или употребом префикса (*ПРЕскочити*, *Ускочити*, *ИСкочити*). Сливовна схема је, дакле, менталној представи СКОЧИТИ дала облик догађаја који укључује прецизно одређену релацију између агенса и оријентира. Она је, речено Фоконијеовом и Тарнеровом терминологијом – генерички оквир. Анализа префиксираних глагола у моделу појмовне интеграције, стога, чини се сасвим оправданом.

Фоконијеов и Тарнеров модел (подробније описан у Фоконије – Тарнер 2002: 39–58) подразумева постојање бар четири ментална простора: два улазна (за које ћемо користити скраћеницу УП), генеричког и бленде (амалгамског простора)⁷. Између улазних се успостављају међупросторске релације. Фоконије и Тарнер су пронашли невелик број тих односа које сматрају кључним у човековом мишљењу, називајући их због тога виталним релацијама (као што су аналогија, дисаналогија, време, репрезентација, промена, улога и др.) (в. Фоконије – Тарнер 2002: 89–112). Џ. Грејди је, развијајући своју теорију примарних метафора, приметио да би се том списку могла прикључити и корелација, коју види као основу за настајање примарне метафоричке везе (Грејди 2005а). Сваки простор има свој појмовни садржај и сопствену структуру. Генерички простор бележи оно што је улазним просторима заједничко, али је, како је на то пажњу скренуо Белај (2005), његов статус другачији од улазних – он је дефокусиран, па његово довођење на ниво свести изискује додатни когнитивни напор. Како би табеларни прикази појмовне интеграције били једноставнији, ми у овом раду садржај генеричког простора нећемо посебно бележити. Вишепросторска појмовна структура компресује се у једнопросторску бленду, претварајући међупросторске релације у унутарпросторске. Суштина појмовне интеграције јесте управо свођење сложенијих и већих когнитивних структура на једноставније, ближе човековом искуству и лакше за менталну обраду. Образовање амалгамског простора (бленде) пролази кроз три фазе: селективну композицију садржаја из улазних простора, употпуњавање структуре на основу позадинског знања и, на крају, елаборацију новоствореног менталног простора (покретање новодобијене симулације, извођење нових импликација и њено даље развијање независно од улазних структура). За нас су, у овом раду, посебно битне две виталне релације: аналогија – елементи улазних простора имају исту улогу у структури или припадају истој појмовној класи, и метафоричка веза – елементи нису аналошки подударни, али се, захваљујући искуственој корелацији, могу компресовати тако да онај који нема сликовни, чулни садржај буде у бленди концептуализован помоћу оног који то има⁸.

За модел који ћемо овде користити, као што је већ напоменуто, од посебног је значаја још један когнитивнолингвистички термин – сликовна схема. Реч је о једном од кључних појмова когнитивне лингвистике. Увели су га Џонсон (1987) и Лејкоф (1987), дефинишући га као устаљени динамични појмовни образац понављаног чулног искуства. Као такве, сликовне схеме се у когнитивнолингвистичким студијама доводе, обично, у везу са предлозима (в., нпр., истраживање предлога *over* у Лејкоф (1987: 416–461)). Грејди је предложио одређење сликовних схема као фундаменталних јединица чулног искуства, односно као изворних домена примарних метафора

⁷ Ментални простор се, обично, дефинише као мали појмовни пакет који се поставља у радној меморији док мислимо или говоримо (в. Фоконије – Тарнер 2002, 102; као и одговарајућу одредницу у Еванс (2007)). Управо зато што представља кохерентну количину тренутно активног појмовног материјала, ментални простори нису само хипотеза о томе шта се дешава у нашој радној меморији већ су и одлично аналитичко оруђе.

⁸ Сажети приказ теорије примарних метафора в. у Грејди (2005а), Лејкоф, Џонсон (1999: 45–73), Еванс, Грин (2006: 304–309).

2005б). Сликавна схема је, то треба посебно нагласити, појмовна структура, а префикси и предлози су језичке јединице. Иако је когнитивна функција језика рефлектовање процеса на појмовном нивоу, језичка и појмовна структура нису исто. Структура сликовне схеме, зато, не сме бити сведена на структуру коју директно успева да обухвати језичка конструкција. Предлози, тако, одражавају само одређену ентитетску релацију унутар сликовне схеме: предлогом се у конструкцији *скочити преко руне* упућује на релацију трајектор – транслокативни оријентир. Префикси, са друге стране, поред ентитетске релације обухватају и ситуационо-аспектолошку димензију сл. схеме: префиксом се у конструкцији *прескочити нешто* упућује како на постојање релације трајектор – транслокативни оријентир, тако и на перфективну структуру догађаја (трајектор је био са једне, а сад је са друге стране оријентира). Ипак, ни језичка структура организована око префикса не може увек директно одразити све односе унутар сликовне схеме. Сликавна схема УЗРОКОВАНОГ ИЗЛАСКА, на пример, подразумева бар две релације (агенс–трајектор и агенс – абл. оријентир), док транзитивни глагол са префиксом *из-* располаже једном граматичком релацијом (номинатив–акузатив). Неки глаголи са овим префиксом, стога, ту релацију користе да би осветлили први однос (*избацити, извадити нешто*), а неки њоме упућују на други (*испразнити, ишчистити нешто*). Постоје и они глаголи којима је могуће варирати акузативни конституент тако да се фокус постави или на трајектор или на аблативни простор (*издувати ваздух из лопте : издувати лопту*). Ову појаву можемо означити као граматичко варирање сликовне схеме. Фокусирањем различитих односа у сликовној схеми осветљавају се различите импликације. Док, рецимо, фокусирање односа агенс–трајектор у сл. схеми УЗРОКОВАНОГ ИЗЛАСКА, омогућава приступ импликацијама доступности (нпр. агенс је учинио трајектора доступним споља, агенс је узроковао да трајектор више не буде доступан унутра), осветљавање односа агенс–оријентир, помера импликацијски фокус на промену стања оријентира.

Грамматичке варијације сл. схеме уочавамо и на примеру префикса *на-*. Овај префикс је, као и предлог *на*, повезан са сликовном схемом КОНТАКТА (уп. *наслонити нешто на нешто, нелепити нешто на нешто*). Једно од сложенијих искустава које произилази из КОНТАКТА јесте искуство КУМУЛАЦИЈЕ, која је, управо, довођење мноштва истоврсних објеката у стање контакта. Значење кумулације је лако уочљиво у великом броју глагола са овим префиксом: *налагати, нагомилати, наређати, набацати, напунити* и сл.⁹ Код глагола као *нагомилати* акузативни аргумент је кумулативна материја (*нагомилати књиге*), док је код глагола као *напунити* то простор кумулације (*напунити бокал*). Видимо, дакле, да иста граматичка релација (номинатив–акузатив) упућује на различите релације унутар сликовне схеме. Да ли ће на место акузативног конституента доћи кумулативна материја или простор кумулације, очигледно, не зависи од префикса већ од семантике имперфективног глагола (*пунити бокал, слагати књиге*). И у случајевима као *налагати књиге* и у случајевима као *напунити бокал*, префикс *на-*, дакле, активира исту појмовну структуру – схему КУМУЛАЦИЈЕ, при чему се граматички осветљавају различити односи унутар те схеме: или однос агенс – кумулативна материја или однос агенс – простор кумулације.

2. ГЛАГОЛИ СА ЗНАЧЕЊЕМ ЗАДОВОЉЕЊА ФИЗИОЛОШКЕ ПОТРЕБЕ

Физиолошке потребе могли бисмо грубо поделити у неколико типова.

Први тип физиолошких потреба тиче се избацивања какве материје из тела, нпр.: *пишки му се, каки му се, повраћа му се*. Видимо да је реч о глаголима који означавају ситуације повезане са конкретном физиолошком материјом – због чега је њено експлицитно именовање ограниче-

⁹ У том смислу, треба преиспитати тврдњу да је појава префикса *на-* код глагола *написати* мотивисана чињеницом да се пише *на* папиру (в. Клајн 2002: 238). Чини нам се да управо овај глагол показује како се од физичког контакта, које је језгро сликовне схеме КОНТАКТА, фокус помера ка сложенијем искуству КУМУЛАЦИЈЕ. *Написати број* или *написати слово*, заиста, више нагињу физичком контакту (број и слово су на папиру, као да су стављени на папир), али *написати роман* има јасну кумулативну димензију.

но само на ситуације одступања од типичности (*#пишкити мокраћу*, али *пишкити крв*; *#какити столицу*, али *какити црну столицу*) или прецизирања (*повраћати киселину*). Нешто су другачије ситуације *кашљати* и *кијати*, у чијој је структури доминантан одговарајући аудитивни утисак а не материја која се избацује из тела – па ови глаголи никад нису прелазни.

Потреба за јелом и пићем пак подразумева уношење одговарајуће количине какве материје у тело: *пије му се вода*, *једу му се трешње*. У овом случају, глаголи су прелазни (*јести трешње*, *пити воду*).

Задовољавање потребе за сном није повезано са кумулацијом материје, па је и акузативна допуна глагола *спавати* дефинисана као одређена временска количина (*спавати два сата*).

Није тешко разумети зашто су глаголи из прве групе префиксирани префиксом *из-* (*испишкити се*, *искакити се*, *исповраћати се*, *изригати се*, *искијати се*, *искашљати се*). Сликавна схема УЗРОКОВАНОГ ИЗЛАСКА одговара екстралокативној природи тих потреба. Треба, поред тога, приметити да постоје и одговарајући префиксирани глаголи без постформанта и да су ти глаголи, за разлику од имперфективних, обавезно транзитивни (*испишкити нешто*, *искакити нешто* и др.). Очигледно је да се *испишкити пола литре мокраће* и *испишкити се* разликују по грама-тичкој варијанти сликовне схеме – релација номинатив – акузатив само у првом случају указује на однос агенс–трајектор (као код глагола *избацити нешто из нечега*). У другом случају однос *субјекат – се* можемо посматрати као варијанту односа агенс – аблативни оријентир (као код глагола *испразнити нешто*). Постформант *се*, који се налази на месту акузативног конституента, указује на то да су номинативна и акузативна позиција референцијално изједначене: аблативни оријентир је, стога, агенсова унутрашњост.¹⁰ Притом, фокусирање односа агенс – абл. оријентир повезано је са импликацијом промене стања оријентира. Управо ова импликација налази се у основи значења задовољења – како је оријентир, заправо, сам агенс, вршењем активности његово стање се мења: на крају он више не осећа потребу за физиолошким пражњењем.

У табелама 1 и 2 приказане су појмовне интеграције којима настају бленде *испишкити нешто* и *испишкити се*. Елементи улазних простора између којих се успостављају релације ана-логије, као и елемент бленде који им одговара, приказани су у истом реду. У витичастим заграда-ма налазе се аргументске позиције (Н је ознака за номинатив, А за акузатив, Г за генитив). Обич-ним заградама обележена је латентна појмовна структура другог улазног простора која је побуђена одговарајућом структуром првог.

УП1: сл. схема УЗРОКОВАНИ ИЗЛАЗАК (грам. варијанта као код <i>избацити нешто</i>)	УП2: <i>пишкити</i>	БЛЕНДА: <i>испишкити нешто</i>
узрок. излазак:	пишкити	
узрочник кретања {Н}	агенс [онај ко пишки]	агенс узрочник кретања {Н}
трајектор: {А}	материја [мокраћа]	материја трајектор {А}
абл. оријентир {из + Г}	агенсова унутрашњост	агенсова унутрашњост {из себе}
перфективни фокус	имперфективни фокус	перфективни фокус

Табела 1. Структура улазних простора и бленде у интеграционој мрежи *испишкити нешто*

¹⁰ О формалној функцији речи *се* писала је Т. Самарџић (2005), позивајући се на релевантна генеративистичка истраживања. Ми се слажемо са тиме да *се* има и формалну функцију попуњавања упражњеног акузативног аргумента, али сматрамо да је оно, бар у овом случају, оператор који дела не само на плану синтаксичке форме већ и на дубљем, појмовном нивоу. Зато се може рећи да оператор *се*, бар у случајевима које овде разматрамо, има семантичку вредност.

УП1: сл. схема УЗРОКОВАНИ ИЗЛАЗАК (грам. варијанта као код <i>испразнити нешто</i>)	УП2: <i>пишкити</i>	БЛЕНДА: <i>испишкити се</i>
узрок. излазак:	пишкити	
узрочник кретања {Н}	агенс [онај ко пишки]	агенс узрочник кретања {Н}
трајектор	материја [мокраћа]	материја трајектор
абл. оријентир: {А}	агенсова унутрашњост	агенсова унутрашњост {се}
импликација изласка:		
промена стања оријентира	(промена стања агенса: задовољавање потребе)	промена стања агенса: задовољење потребе
перфективни фокус	имперфективни фокус	перфективни фокус

Табела 2. Структура улазних простора и бленде у интеграционој мрежи *испишкити се*

Табеле 1 и 2 јасно показује да је граматичко варирање сликовне схеме у основи разлике између *испишкити нешто* и *испишкити се*. Постављање аблативног оријентира на акузативно место доводи како до појаве оператора *се* у бленди (пошто абл. оријентир у сликовној схеми одговара агенсова унутрашњост у имперфективном оквиру физиолошког пражњења) тако и до покретања импликације узроковања промене оријентира, која у имперфективном оквиру побуђује значење задовољавања потребе.

Како су ситуације из друге групе кумулативног карактера, појава префикса *на-* код ових глагола не изненађује (*најести се нечега*, *напити се нечега*). Питање које се намеће када се имају у виду глаголи из претходног пасуса, јесте – зашто то није префикс *у-*. Одговор је релативно једноставан: образац преко кога разумемо задовољење потребе за храном и пићем јесте схема КУМУЛАЦИЈЕ а не УЗРОКОВАНОГ УЛАСКА јер задовољење није нужно последица уноса целокупне доступне материје. За разлику од УЗРОКОВАНОГ УЛАСКА и ИЗЛАСКА, код којих је фактор ограничења радње величина или количина самог трајектора¹¹, КУМУЛАЦИЈА је ограничена агенсовом вољом – она се завршава када агенс одлучи да је достигнут жељени ниво кумулације. Попити цео бокал воде – иако је то сва материје којом располажемо – не мора значити и задовољење потребе за водом. Другим речима, референтна тачка није споља, у датој количини материје, већи унутра, у доживљавачу. Када је сва материја унета, потреба и даље може постојати (као и обрнуто: пре него што је сва материја унета, потреба може бити задовољена). Са друге стране, избацивање материје из тела потпуно се поклапа са задовољењем – када је сва материја избачена, физиолошка потреба јесте задовољена (односно: физиолошка потреба не може бити задовољена док сва материја не буде избачена). У том смислу, схема КУМУЛАЦИЈЕ, у граматичкој варијанти која обухвата однос агенс – оријентир кумулације (као код глагола *напунити нешто*), појављује се и код глагола *најести се*, *напити се*, *наждрати се* и сл. Постформант *се*, дакле, долази на акузативну позицију указујући на то да је појмовни садржај оријентира кумулације референцијално исти као агенс.

¹¹ Ово ограничење се најјасније види када се ситуација уношења или изношења етапно скенира: ситуација траје све док трајектор није потпуно унесен / изнесен.

УП1: схема КУМУЛАЦИЈЕ (грам. варијанта као код <i>напунити нешто</i>)	УП2: <i>јести</i>	БЛЕНДА <i>најести се</i>
кумуляција:		
агенс кумулатор {Н}	агенс [онај ко једе]	агенс {Н}
објекат кумулације	материја [храна]	кумулисана материја
оријентир кумулације {А}	агенсова унутрашњост	агенсова унутрашњост {се}
импликација кумулације:		
промена стања оријентира	(промена стања агенса: задовољавање потребе)	промена стања агенса: задовољење потребе
перфективни фокус	имперфективни фокус	перфективни фокус

Табела 3. Структура улазних простора и бленде у интеграционој мрежи *најести се*

Глагол *наспавати се* другачији је од до сада споменутих. Задовољење овде није у вези са материјом која се избацује или уноси у тело, што значи да се између улазних простора не могу одмах успоставити аналошке релације. Као што видимо у табели 4, структуре улазних простора су несиметричне – ситуација СПАВАТИ не располаже елементима који би одговарали ситуацији КУМУЛАЦИЈЕ. Несиметричност се разрешава побуђивањем латентног појмовног садржаја у УП2: са нивоа реализације радње фокус се помера на мотивациони ниво вршења активности. Објекат кумулације ће, тако, побудити ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА, са којим дели генеричку структуру КУМУЛАТИВНОСТИ. Оријентир кумулације ће пак побудити МЕНТАЛНИ СВЕТ АГЕНСА захваљујући заједничком обележју ЛИМИТАТИВНОСТИ.¹² У бленди је тако ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА концептуализован као ОБЈЕКАТ КУМУЛАЦИЈЕ, а АГЕНСОВ МЕНТАЛНИ СВЕТ као ПРОСТОР КУМУЛАЦИЈЕ. Оператор *се* указује, и овде, на референцијалну истост номинативне и акузативне позиције (агенс и агенсов ментални свет).

308

УП1: схема КУМУЛАЦИЈЕ (грам. варијанта као код <i>напунити нешто</i>)	УП2: спавати	БЛЕНДА [наспавати се]
кумуляција:	задовољавање потребе за сном	
агенс кумулатор {Н}	агенс [онај ко спава]	агенс {Н}
објекат кумулације	(осећај задовољења)	ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА ЈЕ ОБЈЕКАТ КУМУЛАЦИЈЕ
оријентир кумулације {А}	(ментални свет агенса)	МЕНТАЛНИ СВЕТ АГЕНСА ЈЕ ПРОСТОР КУМУЛАЦИЈЕ {се}
импликација кумулације:		
промена стања оријентира	(мењање стања агенса)	промена стања агенса: задовољење потребе за сном
перфективни фокус	имперфективни фокус	перфективни фокус

Табела 4. Структура улазних простора и бленде у интеграционој мрежи *наспавати се*

¹² Д. Кликовац наводи метафору МЕНТАЛНИ ПРОСТОР ЈЕ ФИЗИЧКИ ПРОСТОР (2004: 142). Пошто синтагму *ментални простор* користимо као термин, одлучили смо се да циљни појам у овој метафори означимо као МЕНТАЛНИ СВЕТ АГЕНСА. Детаљније разматрање статуса ове метафоре – да ли је у питању примарна или сложена метафора – остаје ван домашаја овог рада. За нас је довољно да уочимо да појмови МЕНТАЛНИ СВЕТ (или УМ, СВЕСТ) и ФИЗИЧКИ ПРОСТОР (ОБЛАСТ) имају заједничку генеричку структуру ЛИМИТАТИВНОСТИ (ОГРАНИЧЕНОСТИ). У том смислу, изгледа нам вероватно да је метафора МЕНТАЛНИ СВЕТ ЈЕ ФИЗИЧКО МЕСТО (ОБЛАСТ) изведена од примарне метафоре ОГРАНИЧЕНОСТ ЈЕ ФИЗИЧКА ОБЛАСТ.

У грађи је забележен и глагол *испавати се*. И ту је несиметричност улазних структура очигледна: *спавати* нема семантичке улоге које би директно одговарале екслоцираном трајектору и аблативном оријентиром. Несиметричност се и овде разрешава побуђивањем латентних међупросторских веза и померањем са нивоа реализације активности на ниво мотивације за вршењем активности. Екслоцирани трајектор ће свог парњака пронаћи посредством генеричког појма ДЕЗАКТУАЛИЗАЦИЈЕ – оно што се спавањем дезактуализује (као што се екслокацијом дезактуализује трајектор) јесте ПОТРЕБА ЗА СНОМ. ОРИЈЕНТИР је и овде, преко ЛИМИТАТИВНОСТИ, повезан са МЕНТАЛНИМ СВЕТОМ АГЕНСА. Стога, у бленди налазимо да је ПОТРЕБА концептуализована као ЕКСЛОЦИРАНИ ТРАЈЕКТОР, као и да је МЕНТАЛНИ СВЕТ АГЕНСА – ПРОСТОР ИЗ КОГА СЕ ПОТРЕБА ИЗБАЦУЈЕ.

3. ГЛАГОЛИ СА ЗНАЧЕЊЕМ ЗАДОВОЉЕЊА НЕФИЗИОЛОШКИХ ПОТРЕБА

Велики број глагола са префиксима *из-* и *на-* и постформантом *се* означава задовољење нефизиолошких потреба.

У грађи је регистровано нешто више од четрдесет оваквих глагола са префиксом *из-*, као што су: *исплесати се*, *изиграти се*, *испакати се*, *изљуљати се*, *исцитирати се* и сл. Између сликовне схеме УЗРОКОВАНОГ ИЗЛАСКА и сценарија задовољавања потребе вршењем активности именоване мотивним глаголом не постоји структурна симетрија. Мотивни глаголи су најчешће непрелазни (*плесати*, *пакати*, *разговарати*...) или у интеграцију улазе у значењу кодираним у нетразитивном облику (*јурити* у значењу „трчати брзо“: *Баи јуриш!*, а не „трчати за неким“: *Јурио сам га*). Забележени су и примери са прелазним мотивним глаголима (*љуљати*, *цитирати*), али у таквим случајевима појам на акузативном месту мотивног глагола (нпр. *цитирати Аристотела*) није обухваћен структуром сликовне схеме. Он се у бленди или уопште не јавља (*љуљати Марка* : *изљуљати се*, *изљуљати се Марка*) или би могао добити алтернативно место – генитивно, пошто је акузативно заузето (*цитирати Аристотела* : *исцитирати се Аристотела*). Интеграција је иста као и она коју смо већ описали на примеру *испавати се*, и почива на побуђивању латентних елемената у имперфективној структури (ПОТРЕБА ЗА ВРШЕЊЕМ РАДЊЕ, МЕНТАЛНИ СВЕТ АГЕНСА), који у бленди добијају метафорички карактер.

УП1: сл. схема УЗРОКОВАНИ ИЗЛАЗАК (грам. варијанта као код испразнити нешто)	УП2: <i>плесати</i>	БЛЕНДА: <i>исплесати се</i>
узрок. излазак:		
узрочник кретања {Н}	агенс [онај ко плеше]	агенс {Н}
ексл. трајектор	(потреба која се постепено дезактуализује)	ПОТРЕБА ЈЕ ЕКСЛ. ТРАЈЕКТОР
абл. оријентир: {А}	(ментални свет агенса)	МЕНТАЛНИ СВЕТ АГЕНСА ЈЕ АБЛ. ПРОСТОР {се}
импликација изласка:		
промена стања оријентира	(мењање стања агенса: задовољавање потребе за плесањем)	промена стања агенса: задовољење потребе за плесањем
перфективни фокус	имперфективни фокус	перфективни фокус

Табела 5. Структура улазних простора и бленде на примеру интеграционе мреже *исплесати се*

Глаголе са префиксом *на-*, којих има стотинак у нашем корпусу, можемо поделити у две групе. У првој би били они наспрам којих постоје одговарајући глаголи без постформанта: *на-*

брати се нечега – набрати нешто/нечега, накуповати се нечега – накуповати нешто и сл. У другој, бројнијој групи, налазе се они код којих глаголи без постформанта не постоје: *наплесати се (нечега) – #наплесати нешто, наиграти се, наслушати се, нагледати се, насвирати се* и др.

Појмовна интеграција којом настају бленде задовољења потребе код глагола друге групе иста је као и код глагола *наспавати се*. Улазни простори су несиметрични: генерички појам КУМУЛАТИВНОСТ омогућава да ОБЈЕКАТ КУМУЛАЦИЈЕ активира ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА, док се посредством ЛИМИТАТИВНОСТИ појам КУМУЛАТИВНОГ ОРИЈЕНТИРА повезује са МЕНТАЛНИМ СВЕТОМ АГЕНСА. И овде бленда има метафорички карактер: о задовољењу које не почива на кумулацији материје у агенсу размишља се управо посредством обрасца такве кумулације.

Према нашем мишљењу, интеграција схеме КУМУЛАЦИЈЕ са глаголима прве групе може бити или директна – и тада настају спољашњи кумулативи као *набрати цвеће* – или метафоричка – када се образују глаголи задовољења као *набрати се цвећа*. У првом случају, сл. схема је у граматичкој варијанти агенс – објекат кумулације, а у другом у варијанти агенс – кумулативни оријентир. Због тога у другом случају, који је приказан у табели 6, објекат кумулације у УП2 (акузатив *цвеће*) остаје изван домаћаја схеме КУМУЛАЦИЈЕ (која у тој варијанти акузативно место додељује оријентир у а не објекту кумулације). У бленди налазимо метафоричку структуру: ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА ЈЕ ОБЈЕКАТ КУМУЛАЦИЈЕ, а АГЕНСОВ МЕНТАЛНИ СВЕТ ЈЕ ПРОСТОР КУМУЛАЦИЈЕ. Притом, када се пренесе из свог матичног простора у бленду, објекат кумулације (*цвеће*) неће моћи да дође на акузативну позицију – која је већ заузета захваљујући оператору *се* – па се за њега отвара генитивно место.

УП1: схема КУМУЛАЦИЈЕ (грам. варијанта као код <i>напунити нешто</i>)	УП2: <i>брати цвеће</i>	БЛЕНДА: <i>набрати се цвећа</i>
кумулација:		
агенс кумулатор {Н}	агенс [онај ко бере]	агенс {Н}
објекат кумулације	(осећај задовољења)	ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА ЈЕ ОБЈЕКАТ КУМУЛАЦИЈЕ
место кумулације {А}	(ментални свет агенса)	МЕНТАЛНИ СВЕТ АГЕНСА ЈЕ МЕСТО КУМУЛАЦИЈЕ {се}
	објекат кумулације [цвеће]	објекат задовољења {Г}
импликација кумулације:		
промена стања оријентира	(мењање стања агенса: задовољавање потребе за вршењем радње)	промена стања агенса: задовољење потребе за вршењем радње
перфективни фокус	имперфективни фокус	перфективни фокус

Табела 6. Структура улазних простора и бленде у интеграционој мрежи *набрати се цвећа*

Пажњу треба скренути на једну сличну групу глагола са префиксом *на-* и постформантом *се*. Реч је о глаголима засићења. Као што смо у уводу напоменули, они се од глагола задовољења разликују по одуству импликације постојања потребе: *начекати се, наробовати се, наслужити се* и сл. Разлика између ових група је потпуно јасна када мотивни глагол носи аксиолошко обележје *непожељности* – пошто се *чекање* не сматра ситуацијом коју би неко могао желети, *начекати се* интерпретирамо као засићење без импликације потребе. Ипак, значење засићења може бити и додатна нијанса значења задовољења – може, дакле, настати у процесу елаборације бленде. Неки глаголи у различитим контекстима могу остварити и значење задовољења и значење засићења без импликације потребе. Конструкцију *нагледати се добрих филмова* пре ћемо

интерпретирати као задовољење, док је вероватније да ћемо конструкцију *нагледати се ратних страха* интерпретирати као засићење без импликације „гледале су му се ратне страхоте“. Исто је и са конструкцијама *наслушати се добре музике* и *наслушати се гунђања*. Слично, и глагол *напутовати се* може бити интерпретиран или као задовољење са могућим засићењем (*Овог лета смо се лепо напутовали*) или као засићење без импликације потребе (нпр., кад неко изађе из воза који је путовао двадесет сати и каже: *Напутовао сам се!*). У лексикографској пракси, како показује грађа, разликовање задовољења (са нијансом засићења) и засићења које не подразумева постојање жеље за вршењем радње – није доследно. Поменути глагол *наслушати се* у РСАНУ се, рецимо, дефинише само из перспективе задовољења „довољно, много слушати неког, нешто, издовољити се слушајући“, што лепо илуструје пример И. Секулић: *Баба Вида је створење којег човек не може да се нагледа и наслуша*. Ипак, међу примерима за илустрацију тог значења нашло се и неколико који не имплицирају да је агенс задовољавао потребу за вршењем радње, већ имају наглашен негативни тон засићења које не имплицира постојање потребе, као што је пример из Андрића: *Нагазио сам се блата, нагледао невоље и срама, наслушао јада и лажи*.

4. ЗАКЉУЧАК

У овом раду покушали смо да, служећи се аналитичким апаратом савремене когнитивне лингвистике, укажемо на појмовне механизме који су у основи извођења сложеног глаголског значења „задовољења потребе“. Модел који смо користили – а који префиксирани перфективни глаголе посматра као појмовне амалгаме одговарајуће сликовне схеме (на коју указује сам префикс) и појмовног пакета који одговара основи – показао се успешним.

У том моделу могуће је објаснити мотивисаност префикса *из-* и *на-*, као и појаву постформанта *се*. Структура сликовне схеме УЗРОКОВАНОГ ИЗЛАСКА (префикс *из-*) симетрична је са структуром задовољавања физиолошке потребе за избацивањем материје из тела – једина разлика је у томе што је сликовна схема перфективни догађај. Слично, подударност постоји и између структура схеме КУМУЛАЦИЈЕ (као сложене варијанте сликовне схеме КОНТАКТА, префикс *на-*) и задовољавања физиолошке потребе за храном и пићем. Сликовне схеме у тим случајевима задовољавање укључују у имперфективни део свог општег обрасца, производећи у бленди перфективни догађај задовољења потребе. Утврђено је да УЗРОКОВАНИ ИЗЛАЗАК долази у граматичкој варијанти која фокусира однос агенс – аблативно место (као код гл. *испразнити нешто*), а КУМУЛАЦИЈА у граматичкој варијанти која фокусира однос агенс – место кумулације (као код глагола *напунити нешто*).

Ситуација *спавања*, као задовољавања физиолошке потребе, и ситуације вршења нефизиолошких активности (нпр. *читање, играње, шетање* и сл.) нису структурно симетричне ни са УЗРОКОВАНИМ ИЗЛАСКОМ ни са КУМУЛАЦИЈОМ, што онемогућава директно аналошко повезивање улазних структура. Тај недостатак надокнађује се побуђивањем латентних елемената у улазном простору имперфективног глагола. Побуђивање је омогућено генеричким простором, а побуђени појмови припадају мотивационој структури догађаја:

а. посредством генеричког појма КУМУЛАТИВНОСТ наспрам ОБЈЕКТА КУМУЛАЦИЈЕ (УП1) активира се ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА (УП2);

б. посредством генеричког појма ДЕЗАКТУАЛИЗАЦИЈА наспрам ЕКСЛОЦИРАНОГ ТРАЈЕКТОРА (УП1) активира се ПОТРЕБА (УП2);

в. посредством генеричког појма ЛИМИТАТИВНОСТ наспрам ОРИЈЕНТИРА (УП1) активира се МЕНТАЛНИ СВЕТ АГЕНСА.

Резултати интеграције тада су метафоричке бленде. Када је реч о сл. схеми УЗРОКОВАНОГ ИЗЛАСКА, метафоричка бленда подразумева концептуализацију ПОТРЕБЕ као ТРАЈЕКТОРА ЕКСЛОЦИРАНОГ ИЗ МЕНТАЛНОГ СВЕТА АГЕНСА (*испавати се, изјакати се, изуживати се*). Ако је УП1 сл. схема КУМУЛАЦИЈЕ, у бленди се ОСЕЋАЈ ЗАДОВОЉЕЊА концептуализује

као ЕНТИТЕТ КУМУЛИСАН У МЕНТАЛНОМ СВЕТУ АГЕНСА (*наспавати се, наиграти се, најахати се*).

Аналитички модел који смо користили успео је да објасни и појаву постформанта *се*. Он је унутарпросторски оператор који указује на референцијалну истост номинативног и акузативног места. У том смислу *испишкити се* и *исплесати се*, као и *најести се* и *најахати се*, фокализују однос агенс – оријентир баш као и *испразнити нешто*, *напунити нешто*, при чему код глагола задовољења потребе постоји и референцијална веза агенса и оријентира (физичког или метафоричког), које код глагола као *испразнити нешто* нема. Код глагола задовољења потребе на номинативном месту је, наравно, агенс, а на акузативном се налазе следећи појмови:

а. АГЕНСОВА УНУТРАШЊОСТ која је или аблативно место (*испишкити се*) или место кумулације (*најести се*);

б. МЕНТАЛНИ СВЕТ АГЕНСА из кога је ПОТРЕБА у потпуности избачена (*исплесати се*) или у коме је ЗАДОВОЉЕЊЕ кумулисано у довољној мери (*наскакати се*).

Из ове перспективе можемо сагледати и питање којим творбеним процесом настају глаголи задовољења потребе. У описаној појмовној интеграцији префикс и постформант *се* имају различите и не баш равноправне појмовне улоге. Док сликовна схема, као појмовни еквивалент префикса, представља засебни улазни простор, и то управо онај који обезбеђује бленди одговарајућу структуру, оператор *се* дела тек унутар саме бленде. Тако посматрано ови глаголи су продукт појмовног механизма који је у основи исти као код префиксираних глагола без форманта *се*: и код, нпр., *извадити* и код, нпр., *исплесати се* реч је о интеграцији сликовне схеме и имперфективног појмовног пакета. Наша анализа је указала и на то да је основа разлике између *исповраћати нешто* и *исповраћати се* у граматичкој варијанти сликовне схеме (да ли она фокализује однос агенс – трајектор или агенс – аблативно место). И разлика између *набрати цвеће* и *набрати се цвећа* заснива се на граматичким варијантама сликовне схеме: док је код *набрати цвеће* у фокусу однос агенс – објекат кумулације, код *набрати се цвећа* фокусиран је однос агенс – оријентир кумулације (агенсов ментални свет). У обама случајевима, дакле, оператор *се* у бленди се не појављује сам од себе – његово присуство је условљено претходним процесима који се дешавају на нивоу сликовне схеме и њеног саодноса са имперфективном структуром.

У том светлу, творбени процес којим настају глаголи задовољења потребе јесте један вид префиксације, за који је карактеристична појава оператора *се* на нивоу амалгамског простора. Да ли овај вид префиксације треба назвати циркумфиксацијом зависи од тога шта тиме желимо да нагласимо. Ако циркумфиксом сматрамо афикс у коме дисконтинуирани елементи имају равноправан ментални статус, онда се о циркумфиксу *на... се* и *из... се* не би могло говорити. Ако циркумфиксацијом пак означимо такав тип творбе у коме на језичком нивоу налазимо индикаторе за две менталне операције – без обзира на то да ли је њихов статус у процесу појмовне интеграције равноправан – *на... се* и *из... се* можемо сматрати циркумфиксима. У том случају, могли бисмо рећи да су то *префиксални циркумфикси*, чиме би и доминантна улога префикса била назначена.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, С. (2002). Babić, S. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Белај, Б. Belaj, B. (2005). On the cognitive status of mental spaces and of some types of metonymy within Conceptual Integration Theory, *Jezikoslovlje*, 6.2, 119–144.
- Белић, А. (2000). *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грејди (2003). Grady, J. Converging Evidence for the notions of subscene and primary scene, In Dirven, R. (editor). *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, 533–554, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

- Грејди (2005a). Grady, J. Primary metaphors as inputs to conceptual integration. *Journal of Pragmatics* 37, 1595–1614.
- Грејди (2005b). Grady, J. Image schemas and perception: Refining a definition, In Hampe, B. (editor). *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*, 35–56, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Грубор, Ђ. (1953). *Ансектна значења*, Загреб: Југословенска академија знаности и умјетности.
- Драгићевић, Р. (2013). Глаголи са два префикса у српском језику са освртом на стање у другим словенским језицима, *Зборник Матице српске за славистику* 83, стр. 257–268.
- Еванс, Грин (2006). Evans, V., Green, M. *Cognitive linguistics: an introduction*, Edinburgh University Press.
- Еванс (2007). Evans, V. *A Glossary of Cognitive Linguistics*, Edinburgh University Press.
- Клајн, И. (2002). *Творба речи у српском језику I. Слагање и префиксација*, Београд и Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- Кликовац, Д. (2004). *Метафоре у мишљењу и језику*, Београд: Библиотека XX век, Књижара Круг.
- Лејкоф (1987). Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind* University Of Chicago Press.
- Лејкоф, Џонсон (1999). Lakoff, G., Johnson, M. *Philosophy In The Flesh: The Embodied Mind And Its Challenge To Western Thought*, New York: Basic Books.
- Матијашевић, Ј. (2009). Циркумфикс као творбени формант, *Славистика*, XIII, 316–325.
- Миљковић, В. (у штампи). Префиксација и метафоричка појмовна интеграција на примеру глаголског префикса пре-, *Савремена проучавања језика и књижевности*, VI/1, Крагујевац.
- Новаков, П. (2005). *Глаголски вид и тип глаголске ситуације у енглеском и српском језику*, Нови Сад: Футура.
- Самарцић, Т. (2005). Реч се у аргументској структури дитранзитивних глагола, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/1, Београд, 179–192.
- Стевановић, М. (1970). *Савремени српскохрватски језик I. Увод, фонетика, морфологија*, Београд: Научна књига.
- Ђорић, Б. (2014). О циркумфиксима и циркумфиксацији у српској творби речи, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 43/3, Београд, стр. 235–240.
- Фоконије (1994). Fauconnier, G. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language, second edition*, Cambridge University Press.
- Фоконије (1997). Fauconnier, G. *Mapping in thought and language*, Cambridge University Press.
- Фоконије, Тарнер (2002). Fauconnier, G., Turner, M. *The way we think: conceptual blending and the mind's hidden complexities*, New York: Basic Books.
- Џонсон (1987). Johnson, M. *The body in the mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*, University Of Chicago Press.
- Шипка (2003). Šipka, D. *Glosar tvorbenih formanata*, Beograd: Alma.

РЕЧНИЦИ

- РСЈ: *Речник српског језика* (2007). Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: САНУ.
- Шипка, Д. (2011). *Речник опсцених речи и израза*. Београд, Нови Сад: Корнет, Прометеј.

PREFIXED VERBS WITH THE MEANING OF SATISFACTION OF NEEDS IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper investigates Serbian prefixed verbs with the meaning of satisfaction of needs, such as: *najesti se* (“to satisfy the need for eating”), *ispiškiti se* (“to satisfy the need for urinating”), *načitati se* (“to satisfy the need for reading”). Those verbs have an interesting form: they have the prefix *iz-* or *na-* followed by the grammatical word *se* (which originates from the reflexive pronoun *sebe*). We use Fauconnier and Turner’s model of conceptual integration to analyze those verbs. In this model one input space is an image schema which corresponds with a

prefix, and the other is a conceptual structure of imperfective verb. Prefix *iz-* is linked to the image schema for the CAUSED MOTION FROM CONTAINER and the prefix *na-* activates schema for the CUMULATIVE ACT, which is a complex variant of the CONTACT schema. We found that satisfaction of physiological needs for ejecting something from the body is a non-metaphorical blend of the image schema for the CAUSE MOTION FROM CONTAINER and the imperfective structure, and that satisfaction of physiological needs for eating and drinking is a non-metaphorical blend of the CUMULATIVE ACT and the imperfective structure. On the other hand, satisfaction of the need for sleep and non-physiological needs are metaphorical blends and they are based on two metaphors: SATISFACTION OF THE NEED IS OBJECT OF ACCUMULATION (ACCUMULATED IN THE MIND) and THE NEED IS AN OBJECT EJECTED FROM THE MIND. We also found that the word *se* is a mental operator which indicates that the concept in the accusative position is the same as the concept which has a nominative role.

Keywords: prefix *na-*, prefix *iz-*, image schemas, conceptual integration, circumfixation

Vanja Miljković
 Institut za srpski jezik SANU, Srbija
pablo_astrid@yahoo.com
vanja.miljkovic@isj.sanu.ac.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.1(082)

811.163.41(082)

821.09(082)

008(082)

ЈЕЗИЦИ и културе у времену и простору 4 [Електронски извор] :
тематски зборник. 2 / [уреднице Снежана Гудурић, Марија Стефановић]. -
Нови Сад : Филозофски факултет, 2015. - 1 електронски оптички диск
(CD-ROM) : текст, слика ; 12 cm

Зборник садржи изабране радове са истоимене конференције одржане у
Новом Саду 22. 11. 2014. године. - Радови на више језика. - Библиографија
уз сваки рад. - Резимеи на више језика.

ISBN 978-86-6065-325-5

1. Конференција Језици и културе у времену и простору (4 ; 2014 ;
Нови Сад)

а) Европски језици - Зборници б) Српски језик - Европски језици -
Упоредна анализа - Зборници с) Европска књижевност - Зборници д)
Култура - Зборници

COBISS.SR-ID 300360199